

Makale Künyesi (Araştırma): Tarhan, E. (2020). Adana’da anlatılan fıkraların mizah teorileri, bağlam, işlev ve yapı bakımından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 368-379.

ADANA’DA ANLATILAN FIKRALARIN MİZAH TEORİLERİ, BAĞLAM, İŞLEV VE YAPI AÇISINDAN İNCELENMESİ¹

Esra TARHAN²

ÖZET

Türk kültürünün bir parçası olan Adana halk kültürünün korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması gerekmektedir. Yapılan derleme çalışmaları sırasında, Adana halk kültürünün zengin yapısını gösteren halk edebiyatı türlerine ait çok sayıda örneğe rastlanmaktadır. Adana halk kültürünü yansıtan türlerden biri olan fıkralar ise “Adana’da Anlatılan Fıkraların Mizah Teorileri, Bağlam, İşlev ve Yapı Açısından İncelenmesi” başlıklı doktora çalışmasının konusunu oluşturmuştur.

Bu çalışma, “Adana’da Anlatılan Fıkraların Mizah Teorileri, Bağlam, İşlev ve Yapı Açısından İncelenmesi” başlıklı doktora tezinde dayanmaktadır. Adana’da anlatılan fıkraların yapısı, mizah teorileri, bağlama dair özellikleri ve işlevleri açısından incelenmesi neticesinde ulaşılan sonuçlar, fıkra araştırmacılarının dikkatine sunulacaktır.

Anahtar kelimeler: Halk edebiyatı, fıkra, mizah teorileri, bağlam, işlev, yapı.

EXAMINATION OF JOKES IN ADANA IN TERMS OF HUMOR THEORIES, CONTEXT, FUNCTION AND STRUCTURE

ABSTRACT

Adana folk culture, which is a part of Turkish culture, needs to be preserved and transferred to future generations. During the compilation studies, many examples of folk literature genres showing the rich structure of Adana folk culture are encountered. The jokes, one of the genres that reflect the folk culture of Adana, constituted the

¹ Bu çalışma, 2020 yılında tamamlanan “Adana’da Anlatılan Fıkraların Mizah Teorileri, Bağlam, İşlev ve Yapı Açısından İncelenmesi” başlıklı doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

² Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Arş. Gör. Dr. ozkayae@cu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-8018-9461>

subject of our doctoral study titled "The Investigation of Narratives in Adana in Terms of Context, Function and Structure".

In this study, a thesis titled "The Analysis of the Narratives in Adana in terms of Humor Theories, Context, Function and Structure" will be introduced. As a result of the examination of the jokes described in Adana in terms of humor theories, context features, functions and the structure of the jokes, the results we have reached will be presented to the attention of the researchers of the joke.

Keywords: Folk literature, anecdotes, humor theories, context, function, structure.

GİRİŞ

"Adana'da Anlatılan Fıkraların Mizah Teorileri, Bağlam, İşlev ve Yapı Açısından İncelenmesi"³ başlığını taşıyan doktora tezimizin giriş bölümünde öncelikle çalışmanın problemi, araştırmanın amacı, araştırmanın önemi, araştırmanın yöntemi, araştırmanın kapsamı ve sınırları üzerinde durulmuştur. Buna göre, "Adana'da anlatılan fıkraların incelenmesinin sebebi Adana'da fıkra anlatma geleneğinin var olduğunun bilinmesi ve Adana'da anlatılan fıkralar konusunda geniş kapsamlı bir tez çalışmasının yapılmamış olmasıdır" (Tarhan, 2020, s. 1). Adana'da bilinen fıkra tipleriyle ilgili bazı çalışmalar yapılmıştır. Ancak Adana yöresinin fıkra anlatma geleneğini ve yörede bilinen fıkraları müstakil olarak ele alıp inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durum, Adana'da anlatılan fıkralarla ilgili olarak kapsamlı bir çalışmanın yapılabileceğini göstermiştir.

"Adana'da fıkra anlatma geleneğinin tespit edilmesi, derlenen fıkraların halk bilimsel yöntem ve kuramlara göre incelenmesi ve fıkraların gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için kayıt altına alınması amaçlanmıştır" (Tarhan, 2020, s. 2). Bu araştırmayı önemli kılan noktalardan biri, derleme çalışmaları sırasında yörede bilindiği tespit edilen tüm fıkra tiplerini içeriyor olmasıdır. Böylece yörenin fıkra anlatma geleneği ve yörede bilinen bütün fıkra tipleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Derlemeler sırasında fıkra tipleri açısından herhangi bir kısıtlama yapılmamıştır. Böylece çalışmamız, sadece Adana'ya özgü fıkraları tespit etme boyutunda kalmamıştır.

"Yapılan derleme çalışmaları sonucunda elde edilen veriler halkbilimsel yöntem ve kuramlar doğrultusunda incelenmiştir. Buna göre, Adana'da anlatılan fıkralarda gülmeyi yaratan unsurlar ve

³ "Adana'da Anlatılan Fıkraların Mizah Teorileri, Bağlam, İşlev ve Yapı Açısından İncelenmesi" başlıklı doktora tezi 2020 yılında, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlanmıştır.

gülmeyen sebepleri mizah kuramları doğrultusunda ortaya konmuştur” (Tarhan, 2020, s. 4). “Anlatıcının, dinleyicinin ve icra ortamının özellikleri “Performans Teori”ye göre değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler ışığında, Adana’da anlatılan fıkraların işlevleri “İşlevsel Halkbilimi Yöntemi”ne göre tespit edilmiştir. Son olarak, derlenen fıkraların biçim, içerik ve üslup özelliklerine dair değerlendirmeler yapılmıştır” (Tarhan, 2020, s. 4).

“Çalışmanın giriş bölümünde, araştırma alanı olan Adana’nın tarihi yapısı, coğrafi yapısı, nüfus durumu, ekonomik yapısı ve sosyo-kültürel yapısı hakkında bilgi verilmiştir” (Tarhan, 2020, s. 4). Araştırma konusuyla ilgili yapılan çalışmalar, Türkiye’de fıkralarla ilgili yapılan çalışmalar ve Adana’da anlatılan fıkralarla ilgili yapılan çalışmalar olmak üzere iki başlık altında değerlendirilmiştir. “Ayrıca mizah kavramı ve mizah teorileri ile bağlam merkezli halkbilim yöntemlerinden performans teori ve işlevsel halkbilim yöntemi hakkında bilgiler yer almıştır” (Tarhan, 2020, s. 4).

“Adana’da Anlatılan Fıkraların Mizah Teorileri, Bağlam, İşlev ve Yapı Açısından İncelenmesi” başlığını taşıyan doktora çalışmamızdaki fıkra metinleri, Adana ve Adana’ya bağlı ilçeler ile bu ilçelere bağlı mahallelerde (köylerde) yapılan derleme çalışmaları sonucunda elde edilmiştir. Derlenen fıkraların mizah teorileri, bağlam, işlev ve yapı açısından olmak üzere dört farklı kuram ve yöneme göre incelenmiş olması fıkra metinlerinin sayısını sınırlandırmayı gerektirmiştir. Çalışmamız, 401 adet fıkra ile sınırlandırılmıştır. Tezde yer alan fıkraların, Adana’nın fıkra çeşitliliğini göstermesine dikkat edilmiştir.

Bu çalışmada, “Adana’da Anlatılan Fıkraların Mizah Teorileri, Bağlam, İşlev ve Yapı Açısından İncelenmesi” başlıklı doktora tezi tanıtılacaktır. Adana’da anlatılan fıkraların mizah teorileri, bağlama dair özellikleri, işlevleri ve fıkraların yapısı açısından incelenmesi neticesinde ulaştığımız sonuçlar, fıkra araştırmacılarının dikkatine sunulacaktır.

1. Fıkra Kavramı ve Türk Fıkralarına Teorik Bir Bakış

“Fıkra kavramı ve Türk Fıkralarına Teorik Bir Bakış” başlığını taşıyan bölümde, öncelikle fıkranın kelime ve kavram olarak tanımları üzerinde durulmuştur. Fıkra türünün Türk edebiyatındaki gelişimi, fıkraların biçim, dil-üslup ve içerik özellikleri hakkında bilgilere değinilmiştir. Fıkranın anlatmaya dayalı diğer türlerle ilişkisi, Türk fıkralarının tasnifi ve diğer Türk topluluklarındaki fıkra kavramı değerlendirilmiştir.

Tez çalışmasının ikinci bölümünü oluşturan “Fıkra kavramı ve Türk Fıkralarına Teorik Bir Bakış” adını taşıyan bölümde yer alan bilgilerden hareketle, fıkra kavramı ve Türk fıkralarının teorik yapısı hakkındaki bilgilere aşağıda kısaca yer verilmiştir:

“Arapçadan Türkçeye geçmiş olan fıkra kelimesi dilimizde yer alan birçok yabancı kelime gibi zamanla çeşitli kavramları ifade etmek için kullanılmıştır. Sözlüklerde belli başlı karşılıkları verilmiştir” (Tarhan, 2020, s. 55). “Yapılan tanımlara göre, fıkranın genellikle biçim-içerik ve üslup özellikleri dikkate alınarak tanımlandığı dikkat çekmektedir” (Tarhan, 2020, s. 58). “Bu tanımlardan hareketle biz de fıkra türünü şöyle tanımlayabiliriz: Fıkra, yaşama dair her şeyi konu edinebilen, yoğun bir anlatım gücüne sahip olan, tez ve anti-tez üzerine kurulu kısa, mensur bir anlatı türüdür” (Tarhan, 2020, s. 58).

Türk fıkralarının sözlü edebiyat dönemine ait yeterli veri bulunmamaktadır. Bu nedenle fıkraların başlangıçtan günümüze kadarki tarihsel açıdan gelişim süreci takip edilememektedir. “Fıkraların dönemleri üzerine bir çalışma yapılmamıştır. Fakat çeşitli dönem ve tarihlerde oluşan fıkralara bakacak olursak büyük farklılıklar göstermiş olduğunu kolayca fark edebiliriz. Kimisi tarihî bir olayı konu edinirken kimi ders, nasihat alınacak bir olayı bize nakletmiş, kimi de sadece komedi unsuru taşıyan bir özellik göstermiştir” (Topal, 1999, s. 39).

Türk fıkralarının en belirgin biçim özellikleri kısa ve mensur metinler olmalarıdır. “Bir metnin kısalığı hem hatırlama, hem de anlatma zamanı ve dinleme zamanı bakımından büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Özellikle günümüzde insanların bir koşuşturma içinde oldukları ve uzun anlatmaları dinlemek için zaman ayıramayacakları düşünülürse, fıkraların diğer anlatı türlerine göre neden daha çok tercih edildiği daha iyi anlaşılacaktır” (Ekici, 2008, s. 274-275).

Fıkraların kendine has dil ve üslup özellikleri bulunmaktadır. Buna göre, “[f]ıkroda teferruata uzun uzun tasvirlerle, tahkiye sanatına ehemmiyet verilmez. Gerçekçilik, somutluk, az sözle çok şey anlatma, maksada uygun bir biçimde anlamlı fikir söylemek ve hareket etmek fıkranın yapı hususiyetleri arasına girer. Fıkralarda başlangıç, geçiş ve bitiş tekerlemeleri, söz kalıpları, basma-kalıp ifadeler yer almaz” (Yıldırım, 1976, s. 7).

Türk fıkraları içerik yönünden oldukça zengin bir yapıya sahiptir. “Fıkralarda içeriğe baktığımızda belli bir konu sınırlamasının olmadığı görülür. Konu sınırlaması fıkranın tipi ve anlatma ortamı ile ilgili olarak ortaya çıkar. Belli tipler etrafında ancak belli fıkraların

anlatılabileceği düşünülürse, neden fıkra tipinin konuda sınırlama yarattığı daha iyi anlaşılır” (Ekici, 2008, s. 276).

Hayata dair her şey Türk fıkralarının konusu olabilmektedir. “Fıkraların merkezinde daima insan-cemiyet; cemiyet-insan münasebetleri yer alır. Cemiyet hayatında ortaya çıkan ziddiyetler, düşünce ve davranış farklarından doğan çatışmalar fıkraların konularını teşkil eder” (Yıldırım, 1976, s. 5). “Fıkraların konularını her türlü hayat hadiseleri teşkil eder. İnsan-cemiyet münasebetindeki düşünce ve davranış farklarından doğan çatışmalar, beşeri kusurlar ve güllünç vak’alar fikrayı meydana getirir” (Elçin, 1993, s. 566).

Türk fıkralarının tip ve şahıs kadrosunun zengin bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. “Nasreddin Hoca, İncili Çavuş, Bekri Mustafa gibi tarihi şahsiyetler yanında, eski dönemlerden günümüze padişah, sadrazam, vezir, kadı, molla, tüccar, köylü, sanatçı, işçi, tüccar, zengin, fakir, siyasetçi, avukat, öğretmen, kadın, erkek, yaşlı, çocuk toplumun her yaş ve meslek grubundan farklı insanlar, sosyal hayat içinde yüklendikleri fonksiyonlarla fıkraların şahıs kadrosunda yer alırlar” (Eker, 2003, s. 83).

“Fıkralarda zaman, geçmişten günümüze hayatın her safhasını içeren çok geniş bir kronolojiyi içermektedir. Herhangi bir tarihî şahsiyet ya da olayla belirlenen zaman dışında (sınırlandırılmış zaman bile, çok kesin bir tarih değildir), insan hayatındaki gün, ay, yıl ya da mevsim gibi herhangi bir an fikranın zamanı olabilmektedir” (Eker, 2003, s. 84). “Yerinde yapılan tekrar ve abartmalar, fikranın anlatımına ayrı bir canlılık kazandırırken, insanlar üzerindeki etkisinin de artmasını sağlar” (Gökşen, 2017, s. 17).

2. Adana’da Anlatılan Fıkra Metinlerinin Biçim, Dil-Üslup ve İçerik Açısından İncelenmesi

“Adana’da Anlatılan Fıkraların Mizah Teorileri, Bağlam, İşlev ve Yapı Açısından İncelenmesi” başlıklı çalışmanın dördüncü bölümünde, derlenen fıkralar biçim, dil-üslup ve içerik bakımından incelenmiştir. Fıkraların tiplerine göre tasnifi yapılmış ve bölge-yöre tiplerinin çoğunluğu oluşturduğu anlaşılmıştır. Bu sonucun ortaya çıkmasında, Adana’ya özgü bölge ve yöre tiplerinin etkisi oldukça fazladır.

Fıkralar tiplerine göre tasnif edildikten sonra, fıkraların biçim özellikleri incelenmiştir. Fıkraların genellikle mensur metinler olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında, sonuç bölümleri manzum parçalardan oluşa fıkralara da rastlanmıştır.

Adana’da anlatılan fıkraların dil ve üslup özellikleri açısından yapılan incelemede, farklı anlatım kalıpları (atasözleri ve deyimler, diyaloglar, alkışlar, arasözler ve mübalağa) belirlenmiştir. Bunlar arasında en yaygın olanı ise hiç şüphesiz arasözler olmuştur. Derleme çalışmaları sırasında anlatıcıların sıklıkla arasözlere başvurdukları gözlenmiştir. Anlatıcıların en fazla başvurduğu arasöz çeşidi “açıklayıcı ve öğretici arasözler” (Başgöz, 2003, s. 90)dir.

Adana’da anlatılan fıkraların konu, zaman, mekân, tipler ve şahıs kadrosu içerik özellikleri kapsamında değerlendirilmiştir. Fıkra metinlerinin konu bakımından genellikle günlük hayata dayandıkları görülmüştür. Çünkü fıkralar, yaşanan günlük hayatın akışı içerisinde birtakım olayları örneklendirmek ve olayları mizahi boyutuyla ele alabilmek açısından önem taşımaktadır.

Adana’da anlatılan fıkraların zamana dair unsurları, “zamanı belli olan fıkralar” ve “zamanı belli olmayan fıkralar” olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. “Zamanı belli olmayan fıkralar”ın çoğunluğu oluşturduğu tespit edilmiştir. Fıkranın mizahi yönü zaman unsuruna dayanıyorsa zamanla ilgili bilgilere fıkralarda yer verilmiştir. Fıkralarda az sözle çok şey anlatılmak istendiği için fıkranın komikliği zaman bilgisi üzerinden sağlanmıyorsa zamana dair bilgiye yer verilmemiştir.

Adana’da anlatılan fıkraların mekâna dair unsurları, “belirli mekanlar” ve “belirsiz mekanlar” olmak üzere iki kategoride değerlendirilmiştir. Fıkralarda “belirsiz mekânlar”ın daha fazla olduğu anlaşılmıştır. Sadece fıkradaki komik unsurun mekân aracılığıyla sağlandığı durumlarda mekâna dair bilgi fıkroda yer almıştır.

Derlenen fıkralardaki tipler ve fıkraların şahıs kadrosu bakımından da değerlendirmeler yapılmıştır. Söz konusu tiplerin ve şahıs kadrosunun fıkralardaki özellikleri tespit edilmiş ve fıkralarda ön plana çıkan mizahi yönleri belirlenmiştir. “Derlenen fıkralarda hem kalıplaşmış şahıs ifadelerine hem de daha önce hiç duyulmamış bölge ve yöre tiplerine ulaşılmıştır” (Tarhan, 2020, s. 159). Adana’dan derlenen fıkralardaki tiplerin ve şahıs kadrosunun zengin bir yapıya sahip olduğu anlaşılmıştır.

3. Adana’da Anlatılan Fıkraların İcra Bağlamı

“Adana’da Anlatılan Fıkraların İcra Bağlamı” başlığını taşıyan üçüncü bölümde, kaynak kişilerin verdikleri bilgiler doğrultusunda Adana’daki fıkra anlatma geleneği ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Kaynak kişilerin verdikleri bilgilere göre Adana’da fıkra

anlatıcılarına “fıkracı, mukallit, matrak” gibi isimler verildiği anlaşılmıştır.

Adana’daki fıkra anlatma geleneği geçmişten bugüne kadar ciddi anlamda değişime uğramıştır. “Teknolojik cihazların günümüzdeki kadar yaygın olmadığı eski dönemlerde, fıkra anlatma geleneği daha yaygındır ve fıkraların icra edildiği ortamlar daha fazladır. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte fıkra anlatma geleneğinde bir gerileme dönemi başlamıştır. Diğer halk edebiyatı anlatı türleriyle karşılaştırıldığında, fıkralar hala anlatılmaya devam etmektedir. Ancak fıkra anlatma geleneği eskisi kadar yaygınlığını korumamaktadır. Eskiden sözlü kültür ortamında daha fazla fıkra anlatılırken, yazılı ve elektronik kültür ortamlarının etkisiyle fıkra anlatma geleneği zayıflamaya başlamıştır. Diğer yandan da fıkra öğrenme sürecinin devam ettiği görülmektedir. Kültürel ve teknolojik değişim-dönüşüm sürecinde insanlar fıkra öğrenme sürecini daha çok yazılı ve elektronik kültür ortamlarında sürdürmektedirler” (Tarhan, 2020, s. 192).

Yaş gruplarına göre dağılımına bakıldığında, 12 yaşından itibaren her yaş grubundan anlatıcının ve dinleyicinin fıkra anlatma geleneğine dahil oldukları anlaşılmaktadır. “Anlatıcıların eğitim grafiğinde olduğu gibi, dinleyici grafiğinde de çoğunluğu ilköğretim mezunları oluşturmaktadır. Dinleyicilerin meslek dağılımı ise yine anlatıcıların meslek dağılımı ile benzerlik göstermektedir. Anlatıcıların meslek grafiğinden farklı olarak, dinleyiciler arasında serbest meslek sahibi kişilerin sayısında artış görülmektedir” (Tarhan, 2020, s. 193).

Adana’daki fıkra anlatma geleneği üzerinde dış etmenlerin de etkili olduğu görülmüştür. “Çay-kahve ikramları, ortamdaki rahatsız edici sesler, dinleyici konumunda olmayan kişilerin müdahaleleri vb. gibi etmenler icra ortamını etkilemiştir. Bu tür durumlarda anlatıcı duraksamış, fıkrayı anlatırken nerede kaldığını unutmuştur. Dinleyicilerden yardım alan anlatıcı, dış etmenler ortadan kalktıktan sonra icrasına devam etmiştir (Tarhan, 2020, s. 194).

4. Adana’da Anlatılan Fıkraların İşlevleri Açısından İncelenmesi

“Adana’da Anlatılan Fıkraların İşlevleri Açısından İncelenmesi” başlığını taşıyan dördüncü bölümde, derlenen fıkralar işlevsel açıdan değerlendirilmiştir. Buna göre öncelikle, W. Bascom’un belirlediği işlevler esas alınmıştır. Bunun yanında fıkraların incelenmesi sırasında, tarafımızdan tespit edilen işlevler de çalışmamız kapsamında yer almıştır.

Çalışmada, Adana’da anlatılan fıkraların işlevleri 6 başlık altında incelenmiştir: Hoş vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme işlevi; değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek verme işlevi; eğitim veya kültürün gelecek kuşaklara aktarılması yoluyla yeni nesli eğitime işlevi; toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için bir kaçıp kurtulma işlevi; yol gösterme-nasihah etme işlevi ve tarihî olaylara ışık tutma işlevi.

Adana’da anlatılan fıkraların en yaygın işlevinin hoşça vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme işlevi olduğu tespit edilmiştir. Adana halkının ve özellikle kırsal kesimde yaşayanların boş zamanlarını değerlendirilmelerinde fıkralar önemli bir yere sahiptir.

Değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek verme işlevi, Adana fıkrası anlatma geleneğinde önemini korumaktadır. Bu kapsamda incelenen fıkralarda Türk toplumunda kadının yeri ve önemi, kadının ailede söz sahibi olması, gelinin evdeki rolü ve statüsü, çok eşliliğinin tasvip edilmemesi gibi konularda bilgi sahibi olunmaktadır. Desteklenen ve devamlılığı istenen değerler, toplumsal kurumlar ve töreler açık veya örtük işlevleriyle Adana’da anlatılan fıkralarda yer almaktadır (Tarhan, 2020, s. 205).

Adana’da anlatılan fıkralarda değerler eğitimi ile ilgili bilgilere ulaşılmıştır. “Halk hekimliği uygulamaları, bayram kutlamaları, evlenme ile ilgili unsurlar, adak adama geleneği ve yağmur duasına çıkma geleneği incelenen fıkralardan hareketle tespit edilmiştir” (Tarhan, 2020, s. 205).

Toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma işlevinin Adana’da anlatılan fıkralarda yaygın olduğu görülmüştür:

Adana’da anlatılan fıkralarda da bu işlev varlığını sürdürmektedir. Özellikle yöneten ve yönetilen ilişkileri, rüşvet ve haksızlık konusunda halkın rahatsızlığı ve kimi zaman da inanç boyutunda halkın duygu ve düşünceleri bu bağlamda değerlendirilebilmektedir. Halk, normal şartlar altında doğrudan söyleyemediklerini fıkralar aracılığıyla dile getirmekte ve böylece kendi özgürlük alanını yaratmaktadır (Tarhan, 2020, s. 205).

Adana’da anlatılan fıkralarda, yol gösterme ve nasihat etme işlevi, gelecek kuşakları veya yetişmekte olan çocukları iyiye ve doğruya yönlendirmeyi amaçlamaktadır. “Bu fıkralarda, yaşam boyunca edinilen deneyimlerden hareket edilmektedir” (Tarhan, 2020, s. 205).

Adana’da anlatılan fıkralarda, tarihî olaylara ışık tutma işlevini yerine getiren örneklerle de rastlanmıştır. “Fransız işgaliyle ilgili olarak iki adet fıkrası tespit edilmiştir” (Tarhan, 2020, s. 205). Bu

açıdan bakıldığında, Adana’da anlatılan fıkraların sözlü tarihe kaynaklık edebilecek örneklerinin olduğu görülmüştür.

5. Adana’da Anlatılan Fıkraların Mizah Teorileri Açısından Tasnifi ve İncelenmesi

Adana’dan derlenen fıkralar üstünlük teorisi, uyumsuzluk teorisi ve rahatlama teorisi kapsamında incelenmiştir. Her fıkra metni için bir mizah teorisi esas alınmıştır. Fakat bazı fıkraların birden fazla mizah teorisine dahil olabileceği görülmüştür. Bu duruma, tezde ALF-2.1.7.19. koduyla yer alan “Allah’ın Haberi Yok” adlı fıkrayı örnek verebiliriz. Söz konusu fıkra hem uyumsuzluk teorisi hem de üstünlük teorisi kapsamında değerlendirilmeye uygundur. Ancak uyumsuzluk teorisi açısından değerlendirilmesi daha uygun görüldüğü için uyumsuzluk teorisi başlığı altında incelenmiştir.

Tez çalışmasının bu bölümünün ilk başlığını üstünlük teorisi oluşturmuştur. “Üstünlük kuramı, mizah kuramları arasında en eski ve en yaygın kuram olarak bilinmektedir. Temeli karşındaki rakibin mağlup edilmesinden duyulan hazza dayanan bu kuramda karşısındaki düşüğü kötü durumlar, fiziksel eksiklikler, talihsizlikler üstünlüğü sağlayan unsurlardır” (Karakaş, 2019, s. 305). “Adana’da anlatıldığı tespit edilen fıkraların 106 adedinin üstünlük teorisi açısından incelenmeye uygun olduğu görülmüştür” (Tarhan, 2020, s. 207). Bu sayı, mizah teorileri içerisinde uyumsuzluk teorisinden sonra en fazla sayıya üstünlük teorisinin sahip olduğunu göstermiştir.

Uyumsuzluk kuramına göre incelenen fıkralar, çalışmada çoğunluğu meydana getirmiştir. “Derlenen fıkraların 290 adedinin uyumsuzluk kuramı açısından incelenmeye uygun olduğu tespit edilmiştir” (Tarhan, 2020, s. 276). “Çalışmada yer alan Karatepeli fıkralarının tamamının uyumsuzluk kuramı kapsamında değerlendirilmiştir” (Tarhan, 2020, s. 276). Bu durum, sayıca fazla olan Karatepeli fıkraları nedeniyle uyumsuzluk teorisi kapsamında incelenen fıkra sayısını arttırmıştır.

“Rahatlama teorisi kapsamında değerlendirilmesi uygun olan fıkra sayısı 5’tir” (Tarhan, 2020, s. 276). Mizah teorileri içerisinde, rahatlama teorisine göre incelenen fıkraların sayısı diğer teorilere göre incelenen fıkraların sayısından çok daha azdır. Bu durum, derlenen fıkralarda gerginlik yaratan olayların çok fazla yer almamasıyla açıklanabilir.

Yapılan inceleme neticesinde üstünlük teorisi kapsamında değerlendirilebilecek fıkraların çoğunluğu oluşturduğu anlaşılmıştır.

Üstünlük teorisiyle ilgili fıkralar içerisinde Kozanlı-Kadirli fıkraları ile Karakülah Hoca fıkraları çoğunluğu oluşturmuştur.

Çalışma kapsamında, mizah teorisiyle ilgili incelemeler Adana'da anlatılan fıkralarda komiği yaratan unsurların tespit edilmesini sağlamıştır. Ayrıca gülme eylemini harekete geçiren etkenlerin belirlenmesinde önemli ölçüde etkili olmuştur.

SONUÇ

“Adana'da Anlatılan Fıkraların Mizah Teorileri, Bağlam, İşlev ve Yapı Açısından İncelenmesi” adlı çalışmaya göre, Adana'nın fıkra anlatma geleneği açısından zengin bir yapıya sahip olduğu anlaşılmıştır. Şehrin farklı bölgelerden göç alması çok sayıda fıkra tipine ait fıkraların yörede anlatılmasını sağlamıştır. Adana'nın sahip olduğu kozmopolit yapı, fıkra çeşitliliğinde belirleyici olmuştur. Yaşadıkları bölge veya yöreden gelen insanlar bildikleri fıkraları Adana'da anlatmaya devam etmişlerdir. Ayrıca Adana'da anlatılan fıkraları öğrenip anlatma geleneklerine bu yöreye ait fıkraları dahil edenler de olmuştur.

Adana'daki fıkra derleme çalışmaları, kaynak kişilerin fıkra dağarcıklarının birbirinden farklı olduğunu göstermiştir. Bazı kaynak kişiler en fazla iki ya da üç fıkra anlatabiliyorken, bazıları ise onlarca fıkra anlatmışlardır. Kaynak kişilerin fıkra öğrenme ve anlatma konusundaki merakları onların fıkra dağarcıklarını doğrudan etkilemektedir.

Adana'da anlatılan fıkraların mizah teorilerine göre yapılan incelemede, uyumsuzluk kuramına uygun fıkraların çoğunluğu oluşturduğu tespit edilmiştir. Fıkralar tek bir mizah kuramı çerçevesinde incelenmiştir. Ancak fıkraların bir kısmının birden fazla mizah kuramına göre incelenmesinin de uygun olabileceği görülmüştür.

Fıkraların icra bağlamı açısından yapılan incelemenin sonucunda, anlatıcıyı yönlendirme konusunda dinleyicinin önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmıştır. Dinleyici kimi zaman hatırlatıcı görevi üstlenmiştir. İcra bağlamı açısından bir diğer önemli tespit ise anlatıcının kadın-erkek dinleyicilerin karışık olarak buldukları ortamlarda müstehcen veya argo kelimeleri kullanmaktan kaçınmalarıdır. Bu durum kimi zaman komik unsurun kısmen ya da tamamen ortadan kalkmasına neden olmuştur.

Adana'da anlatılan fıkraların altı adet işlevi tespit edilmiştir. Bu işlevler arasında en yaygın olanı ise hoşça vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme işlevidir. İnsanların bir arada buldukları zamanı

eğlenceli kılmak için fıkra anlattıkları görülmüştür. Özellikle kırsal kesimde insanlar, boş zamanlarını değerlendirmek için fıkra anlatmaktadırlar.

Fıkra tipleri içerisinde bölge ve yöre tipleri ayrı bir öneme ve çoğunluğa sahiptir. Adana’da yaygın olarak anlatılan Karatepeli fıkraları ise bunlar arasında en fazla ön plana çıkan fıkra tipidir. Yapılan derleme çalışmaları sırasında, Karatepeli fıkralarının bilinirliğinin diğer bölge ve yöre tiplerine daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Derlenen fıkraların biçim özelliklerine bakıldığında, mensur metinlerin çoğunluğu oluşturduğu anlaşılmaktadır. Ancak sonuç kısmı manzum parçalardan oluşan fıkralara da rastlanmıştır. Fıkralar konularını genellikle günlük hayata dair unsurlardan almışlardır. Fıkranın günlük hayattan beslenen bir tür olduğu düşünülürse bu durumun doğal olduğu görülmektedir. Fıkraların üslup özellikleri içerisinde ise özellikle arasözlerin sıklıkla kullanımı dikkat çekmiştir.

Adana’daki fıkra anlatma geleneğinin daha da canlandırılması ve yaşatılması için gerekli özverinin gösterilmesi gerekmektedir. Bunun için çocuklar, gençler ve yaşlılar bir araya geldiklerinde fıkra anlatmaları konusunda teşvik edilmelidir. Bu duyarlılık ise çocukluk döneminden itibaren aile bireyleri ve eğitimci tarafından oluşturulmalıdır.

“Adana’da Anlatılan Fıkraların Mizah Teorileri, Bağlam, İşlev ve Yapı Açısından İncelenmesi” adlı doktora tezinin araştırmacılara ve fıkra konusunda yapılacak çalışmalarda yol gösterici olmasını umut etmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Alptekin, A. B. (1997). Kadirli ve Kozan fıkraları. *İçel Kültürü*, 51, Mersin.
- Altunel, İ. (1999). Adana ve yöresi halk kültüründe mahalli fıkra Türü ve tespit edebildiğimiz bazı mahalli tiplere bağlı fıkra örnekleri. *III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu)* bildirileri içinde. Adana: Adana Ofset.
- Artun, E. (2013). *Çukurova halk kültüründe mizah*. Adana: Karahan Yayınları.
- Başgöz, İ. (2003). *Sözlü anlatımda ara söz: Türk hikâye anlatıcılarının şahsi değerlendirmelerine ait bir durum incelemesi*. (M. Ekici, Çev.). Ankara: Milli Folklor Yayınları.

- Ekici, M. (2008). Gülme teorileri ve Nasreddin Hoca fıkraları. *21.Yüzyılı Nasreddin Hoca ile Anlamak Uluslararası Sempozyum* bildirileri içinde. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Elçin, Ş. (1993). *Türk halk edebiyatına giriş*. Ankara: Feryal Matbaacılık.
- Gökşen, C. (2002). *Temel fıkraları üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış doktora tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Gökşen, C. (2017). Türk halk edebiyatında fıkra türü. *Türk Fıkra Kültürü Tanım-Tahlil-Yöntem*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karakaş, A. (2019). Üstünlük kuramı bağlamında âşık atışmaları üzerine bir değerlendirme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi-The Journal of Social Sciences*, 40.
- Öğüt Eker, G. (2003). Fıkralar. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Tarihi 3*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (1984). Fıkra tiplerinin değişmesi. *Folklor ve Etnografya Araştırmaları 1984*. (İ. Aslanoğlu, A. Oy, İ. Gündoğdu, M. S. Koz, Haz.). İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları.
- Tarhan, E. (2020). Adana'da anlatılan fıkraların mizah teorileri, bağlam, işlev ve yapı açısından incelenmesi. Yayınlanmamış doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Topal, Y. (1999). Mahalli Trabzon fıkraları. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Yıldırım, D. (1976). *Türk edebiyatında Bektaşî tipine bağlı fıkralar (inceleme-metin)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.